

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIII (1/2016)

nadesłany: 30.09.2014 r. – przyjęty: 16.05.2016 r.

Iwona BANACH*

Wszystko zaczyna się od płci... społeczna percepcja „inności” kobiet z niepełnosprawnością ruchową – wyniki badań

Everything begins with gender... social perception of “otherness” of women with physical disabilities – research results

Streszczenie

Zmiana nastawienia społecznego oraz sposobu myślenia o osobach stanowi zadanie bardzo trudne, mimo to należy podejmować działania zmierzające do zmiany asekualnego i negatywnego wizerunku kobiety niepełnosprawnej, dość powszechnie panującego w naszym społeczeństwie. W sytuacji zupełnie nieświadomego globalnego ujmowania niepełnosprawności z pominięciem płci tych jednostek rodzi się poważny problem dotyczący w szczególności percepcji kobiet niepełnosprawnych. Zmiana podejścia do kobiet niepełnosprawnych wymaga przede wszystkim zmiany w binarnym sposobie myślenia, wywodzącym się z uprzedzeń i stereotypów. Przeobrażenia w tym zakresie zauważalne są także w naukowych dyskursach nad kategorią ciała, płci i kobiecości.

W artykule zostaną przedstawione zagadnienia związane z funkcjonowaniem społecznym kobiet niepełnosprawnych ruchowo oraz ich postrzeganie przez studentki kierunku pielęgniarstwo oraz studentów kierunku wychowanie fizyczne. Podjęte rozważania stanowią próbę egzemplifikacji wykluczania płci w odniesieniu do osób niepełnosprawnych, traktowanych w sposób globalny z pominięciem różnicy wynikającej z płci.

Słowa kluczowe: kobieta niepełnosprawna, funkcjonowanie społeczne, wychowanie.

* iwona.rudek@wp.pl

Katedra Teorii i Filozofii Wychowania, Uniwersytet Zielonogórski, Al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra, Polska.

Abstract

Changing social attitudes and ways of thinking about people is a very difficult task; nonetheless it is important to take action to change the asexual and the negative image of disabled woman fairly widely held in our society. In a situation of completely unaware global recognition of disability without regards of gender of these individuals, a serious problem arises, in particular – the perception of women with disabilities. Changing the approach to women with disabilities requires most of all a change in a binary way of thinking derived from prejudices and stereotypes. The transformations in this field are also noticeable in the category of scientific discourses of the body, gender and femininity.

The article there will present issues related to the social functioning of women with physical disabilities as well as the perception of them by nursing students and students of physical education. Taken considerations are an attempt to bypass exemplification of gender in relation to people with disabilities treated globally omitting the gender difference.

Keywords: disabled woman, social functioning, education.

Uwaga świata skoncentrowana jest aktualnie na tempie przemian dokonujących się w rozmaitych dziedzinach życia. Właściwie można pokusić się o stwierdzenie, iż nie istnieje już prawdopodobnie taka jego płaszczyzna, w której nie dokonywałyby się przeobrażenia. Niekiedy są one planowe, spodziewane, zakładamy ich nastąpienie, innym razem stanowią zupełne zaskoczenie, a nawet wprowadzają nowe elementy, postawy, zachowania, do których nie jesteśmy zupełnie przygotowani. W wielu z tych sytuacji nie potrafimy się zachować, nie umiemy przyjąć ani też określić naszego nastawienia i opinii wobec tego, co nastąpiło. Niewątpliwie kategorię taką stanowi szeroko pojęta problematyka integracji, a właściwie raczej już inkluzji społecznej osób niepełnosprawnych, wraz z wszelkimi wynikającymi z niej konsekwencjami.

W rozważaniach podejmowanych nad niepełnosprawnością warto poświęcić nieco uwagi kwestii związku rodzaju/płci kulturowej a tym samym kreowanym modelem kobiecości, który jest narzucany jednostce (w tym przypadku kobiecie niepełnosprawnej) w procesie socjalizacji z ich percepcją społeczną. Jednym z podstawowych składników budowania oceny i samooceny u kobiet jest wygląd fizyczny. Cechą dość charakterystyczną dla płci jest koncentrowanie uwagi kobiet właśnie na wyglądzie. Sytuację taką z pewnością generuje lansowanie w mediach kultu ciała. Coraz większą popularność, a w niektórych kręgach – wręcz konieczność – zdobywają operacje plastyczne i inne zabiegi chirurgiczne już nie tylko poprawiające, ale udoskonalające ludzkie ciało. Obecnie nie tylko choroba, zniekształcenie czy stan pourazowy stanowi zalecenie do poprawiania urody. Często jest to zwykły kaprys, czasami kompleks. Upływający czas nie jest również dla człowieka w tej kwestii sprzymierzeńcem. Warto w tym miejscu

zauważyć, iż zjawisku temu ulegają także mężczyźni. Ciało wymykające się spod kontroli przyczynia się również do budowania wizerunku człowieka. Prowadzenie nad własną fizycznością, a tym samym atrakcyjnością sprawia, że jednostka taka jest spostrzegana jako zdyscyplinowana, opanowana, operatywna i bezkompromisowa (w pozytywnym znaczeniu sprzyjającym osiągnięciu czy realizowaniu własnych celów, pragnień czy dążeń). W świetle takich zmian pojawia się pytanie, a zarazem troska o ciało i jego odbiór społeczny w kontekście osoby niepełnosprawnej.

Odnosząc się do powyższych rozważań należy przyjąć więc, iż ciało wyznacza jednak pozycję człowieka w strukturze dostępnych mu przestrzeni społecznych.

„Ciało jest materią, poprzez którą czuje się ból, cierpienie, przyjemność, za sprawą której się żyje. Ciało to zarazem «gęsta od znaczeń materia, budząca silne reakcje emocjonalne – to siedlisko tożsamości, a prawo do jego reprezentacji ujmuje się jako esencjalną zasadę społecznego istnienia»¹.

Ciało odzwierciedla tożsamość społeczeństwa i rządzące nim mechanizmy. Nasze ciała są społecznymi tekstami, które konstruujemy tak, aby inni mogli je odczytać². Ciało interpretowane jest również jako zespół społecznych praktyk³. Tendencja do „nieróżnienia się” czy pozostawania „takim samym jak inni” jest podstawową kategorią wpisaną w naturę ludzką. Jest to perspektywa znajdująca zastosowanie zarówno w odniesieniu do oceny samego siebie, jak i sądów wydawanych na temat innych ludzi. Jak pisze Zbyszko Melosik:

„[...] ciało nie istnieje samo w sobie, wyłącznie jako biologiczna całość. Nie ma ciała «naturalnego» – jest ono zawsze definiowane przez kulturowe i społeczne procesy. W trakcie nich (re)konstruowana jest «prawdziwa» wiedza o ciele. Społeczna presja wywierana na jednostki powoduje, że wiedza ta jest przez nie akceptowana i ucieleśniana w ciałach»⁴.

Oczekiwania społeczeństwa lub wynikające ze społecznego kontekstu naszej egzystencji konstruują wiedzę odnoszącą się do ludzkiego ciała, stawianych mu wymagań, aby było akceptowane, podziwiane i pożądane, ale przede wszystkim normalne. Tak konstruowana wiedza o ciele ma normatywny i dyscyplinujący charakter. Wyznacza kryteria analizy, wartościowania i klasyfikowa-

¹ A. Wiczorkowski, *Muzeum ludzkich ciał*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2000, s. 11.

² M.S. Kimmel, *The Gendered Society, third edition*, Oxford University Press, New York 2008, s. 277.

³ M. Bieńko, *Sposoby posługiwania się tożsamością seksualną w kulturze popularnej*, [w:] A. Gromkowska-Melosik, Z. Melosik (red.), *Kultura popularna: konteksty teoretyczne i społeczno-kulturowe*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 187.

⁴ Z. Melosik, *Ciało jako przedmiot studiów kulturowych*, [w:] A. Gromkowska-Melosik, Z. Melosik (red.), *Kultura popularna: konteksty teoretyczne i społeczno-kulturowe*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 157.

nia ciała. W konsekwencji jednak skłania, a nawet wymusza na jednostkach zaprzeczenie swojego ciała, jeśli nie mieści się ono w obowiązującym kanonie, zaprasza je natomiast do kultywowania tych jego cech, które uosabiają aktualny ideał.

Wyniki badań własnych

Przedstawiony w artykule obraz dotyczy fragmentu rzeczywistości społecznej związanej z odbiorem kobiet z niepełnosprawnością ruchową przez studentki kierunku Pielęgniarstwo i studentów kierunku Wychowanie fizyczne. Badaniom poddałam 122 respondentów (62 kobiety studentki pierwszego roku Pielęgniarstwa i 60 mężczyzn studentów pierwszego roku Wychowania fizycznego studiów stacjonarnych). Badania przeprowadzono w 2014 roku. Materiał uzyskałam za pomocą rozbudowanego kwestionariusza ankiety, który respondenci, przekonani o słuszności badania, zdecydowali się wypełnić. Grupa posiadała wszelkie cechy reprezentatywności, co pozwoliło na dalszą analizę i wnioskowanie.

Wśród ankietowanych studentek 61,3% zna osobiście kobiety z niepełnosprawnością ruchową, a połowa z nich (51,6%) wchodzi z nimi w relacje. Ankietowani mężczyźni w 40% deklarują znajomość kobiet niepełnosprawnych, ale tylko 30% z nich wchodzi z nimi w relacje. W kolejnym pytaniu próbowałam ustalić, w jakich miejscach respondentki najczęściej spotykają kobiety z niepełnosprawnością. Według uzyskanych odpowiedzi zdecydowana większość styka się z nimi w instytucjach ochrony zdrowia, tzn. przychodniach i szpitalach (80,6%), kolejnym miejscem są markety i galerie handlowe – 40,3%, na następnym miejscu sytuują się instytucje oświatowe (19,3%), a w dalszej kolejności instytucje kulturalne i obiekty sportowe. Najwyższy wynik udzielonych przez kobiety odpowiedzi wydaje się zasadny z uwagi na fakt, że obecność osób z niepełnosprawnością w placówkach ochrony zdrowia jest oczywista. Innym wskazanym przez studentki miejscem, w którym najczęściej spotykają kobiety niepełnosprawne ruchowo są markety i galerie handlowe. Ankietowani mężczyźni deklaruwali natomiast, iż kobiety niepełnosprawne najczęściej spotykają w marketach (58,3%) i instytucjach oświatowych (46,6%). Wskazanie tych miejsc wydaje się zrozumiałe, ponieważ studenci Wychowania fizycznego, w przeciwieństwie do studentek Pielęgniarstwa nie przebywają w placówkach ochrony zdrowia. Tylko 13,3% mężczyzn spotyka kobiety niepełnosprawne w instytucjach kulturalnych i obiektach sportowych. Obecność kobiet w tej kategorii miejscach na mapie miasta wydaje się oczywista z kilku względów: po pierwsze, czynność związana z wykonywaniem zakupów jest stereotypowa i niemal w naturalny sposób wpisana w rolę kobiety; po drugie, miejsca te są najbardziej przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych i najlepiej spełniają oczekiwania tej grupy.

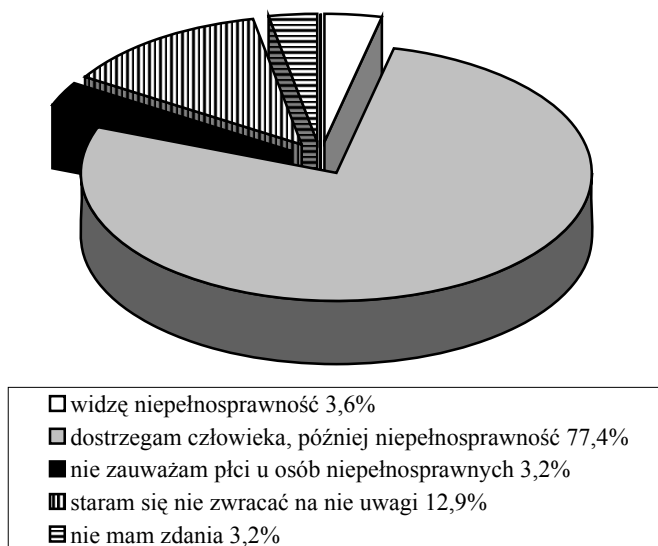
Stereotypy płci determinowane są przez role społeczne oparte na wzorach zachowań. Wynikają przede wszystkim z faktu, że role kobiet i mężczyzn różniły się na przestrzeni dziejów i różnią się do tej pory prawie we wszystkich społeczeństwach. Budynki marketów i centra handlowe posiadają automatycznie otwierane drzwi wejściowe, szerokie korytarze, windy, dostosowane toalety, przejścia między półkami są szerokie, łatwy dostęp do towarów, dzięki czemu możliwe jest unikanie proszenia personelu o pomoc. Zasadne wydaje się także wskazanie instytucji oświatowych jako miejsc, w których blisko 20% badanych doświadczało kontaktu z kobietami niepełnosprawnymi. Wynik taki stanowi efekt praktycznej realizacji idei integracji społecznej osób niepełnosprawnych, umożliwiającej włączanie tych jednostek w normalny nurt życia społecznego.

Spotkanie z niepełnosprawnością zawsze stanowi dla człowieka pełnosprawnego szczególne przeżycie. Duże znaczenie w tych relacjach odgrywa odpowiednie przygotowanie do tego spotkania, które jest realizowane między innymi na terenie przedszkoli i szkół w ramach programów edukacyjnych. Wpływ na postawy wywierają także rodzice, niebagatelną rolę należy również przypisać mediom, które także nie zapominają o problematyce niepełnosprawności⁵. Jednak mimo podejmowanego wysiłku nad kształtowaniem odpowiednich postaw wobec niepełnosprawności nadal dzieje się tak, że w kontakcie z osobą niepełnosprawną najpierw widzimy jej niepełnosprawność a dopiero później człowieka. Warto uświadomić sobie, że osoby pełnosprawne i niepełnosprawne posiadają więcej cech wspólnych niż typowych dla danej kategorii. Ankietowane studentki zapytane o aspekty, na które zwracają uwagę widząc kobietę niepełnosprawną w zdecydowanej większości odpowiedzi (77,4%) deklarowały, że w pierwszej kolejności dostrzegają człowieka, a dopiero w następnej kolejności niepełnosprawność. Percepcja kobiety niepełnosprawnej przez młodych, sprawnych mężczyzn jest odmienna. Mężczyźni odbierają je inaczej, o ile niemal 80% studentek deklaruje, że najpierw zauważają w kobiecie człowieka, a dopiero na dalszym planie jej niepełnosprawność, to wśród młodych mężczyzn uważa tak zaledwie 23,3%. Inną interesującą różnicą w postrzeganiu osób niepełnosprawnych jest kwestia dostrzegania głównie niepełnosprawności a dopiero w dalszej kolejności płci, w tym przypadku – kobiecości. Deklaracje takie złożyła ponad 1/4 ankietowanych studentów (26,6%). Prawie co dziesiąta ankietowana studentka (12,9%) stara się nie zwracać uwagi na kobiety z niepełnosprawnością, natomiast tylko 3,6% zdecydowanie stwierdziło, iż w pierwszej

⁵ I. Rudek, *Media w kreowaniu wizerunku osób z niepełnosprawnością. Szczególna rola telewizji*, [w:] I. Chrzanowska, B. Jachimczak, D. Podgórska-Jachnik (red.), *Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu*, t. 4, Wydawnictwo Naukowe WSP, Łódź 2011, s. 43–51; I. Rudek, *Niepełnosprawni – wizerunek kreowany przez media*, [w:] M. Szymańska (red.), *Edukacja dla potrzeb rynku pracy – realia, możliwości, perspektywy*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2011, s. 119–130.

kolejności zwraca uwagę przede wszystkim właśnie na niepełnosprawność. Sądzę, iż jest to wynik zadowalający.

Kolejną interesującą mnie kwestię stanowiła płć w niepełnosprawności. W rozważaniach nad niepełnosprawnością od jakiegoś czasu pojawia się pytanie o jej płć⁶. Pytanie może zaskakiwać. Jednak warto sięgnąć do genderowych i feministycznych lektur, by przekonać się, że społeczna recepcja niepełnosprawności fizycznej i intelektualnej jest waloryzowana poprzez dyskursy płci i cielesności⁷. Źródła problemu upatruje się już w samym sposobie nazywania tej grupy osób. Termin „osoba niepełnosprawna” sam w sobie wydaje się pozbawiony płci. Same kobiety niepełnosprawne zjawisko to nazywają „wyzuciem z cielesności”, uważają, że są też traktowane jak „trzecia płć”⁸. Zaistniała sytuację wyjaśniają: „Są trzy toalety: męska, żeńska i niepełnosprawna. Jakbyśmy należeli do trzeciej płci. Aseksualnej”⁹. Wśród respondentek uzyskałam bardzo satysfakcjonujący wynik, ponieważ tylko 3,2% z nich nie dostrzega płci u osób niepełnosprawnych.

Wykres 1. Aspekty, na które zwraca się uwagę widząc kobietę niepełnosprawną ruchowo. Opinie studentek kierunku Pielęgniarstwo. Źródło: Badania własne.

Graph 1. Aspects noticed when seeing women with physical disabilities. Opinions of female students of Nursing. Source: Author's research.

⁶ I. Rudek, *Kobieta niepełnosprawna – predestynacja czy transformacja funkcjonowania społecznego?*, [w:] B. Orłowska, P. Prufer (red.), *Globalno-lokalne wyzwania uczelni wyższych związane z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo Naukowe PWSZ, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 37–50.

⁷ Por. źródło: www.bunkier.art.pl/kbs/pokaz/261 [dostęp: 10.04.2012].

⁸ Por. źródło: www.onepl.org.pl [dostęp: 10.04.2012].

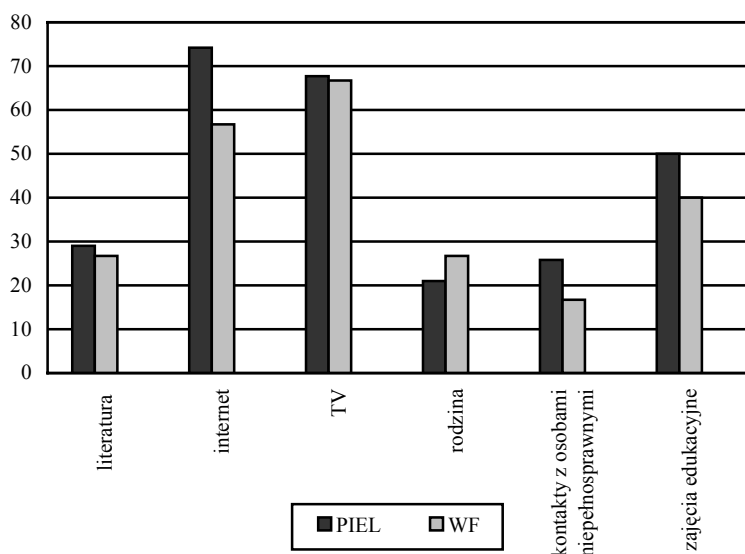
⁹ Por. źródło: <http://www.domotwarty.org.pl/20.html> [dostęp: 10.04.2012].

Bardzo optymistyczne wydają się odpowiedzi studentek dotyczące akceptacji kobiet niepełnosprawnych. Respondentki wskazały wyłącznie odpowiedzi akceptujące. Większość z nich (87,1%) udzieliła odpowiedzi, iż zdecydowanie akceptuje, natomiast pozostałe zadeklarowały, iż raczej akceptują (12,9%) kobiety z niepełnosprawnością ruchową. Żadna z ankietowanych studentek nie wybrała innych możliwych odpowiedzi (raczej nie, zdecydowanie nie, trudno powiedzieć). Wynik jest zapewne związany z kierunkiem studiów, typową dla kandydatek na pielęgniarki empatią oraz dużą otwartością.

Akceptacja kobiet niepełnosprawnych to dla studentów płci męskiej zagadnienie przyjmujące odmienną perspektywę niż dla studentek. Mężczyzn deklarujących akceptację dla niepełnosprawnych kobiet jest więcej niż połowa (63,3%), w tym zdecydowanie akceptujących jest 40,0%, a raczej akceptujących 23,3%. Dla porównania przypomnę, że wśród ankietowanych przyszłych pielęgniarek akceptacja wynosiła 100%. Wysoki u mężczyzn okazał się także próg braku akceptacji, odpowiedzi takiej udzielił aż co trzeci respondent. Odmiennosc w zakresie akceptacji wobec niepełnosprawnych kobiet stanowi z pewnością oprócz płci respondentów, także kierunek studiów. Pielęgniarstwo jest kierunkiem przygotowującym do niesienia pomocy człowiekowi choremu i profilaktyce zdrowia, wychowanie fizyczne zaś to kierunek wymagający sprawności i tężyzny fizycznej. Zatem rozbieżność poglądów i postaw na temat niepełnosprawności i jej odbioru prezentowana przez przedstawicieli tych kierunków może się od siebie różnić.

Postawy wobec osób niepełnosprawnych w dużym stopniu są zdeterminowane przez rodzaj, poziom i jakość wiedzy z interesującego mnie obszaru. W przeprowadzonych badaniach podjęłam próbę ustalenia, z jakich źródeł pochodzi wiedza ankietowanych studentek i studentów na temat funkcjonowania i związanych z nim problemów kobiet z niepełnosprawnością ruchową. Okazało się, że najczęściej wskazywanym źródłem jest Internet (taką deklarację złożyło 74,2% studentek), w następnej kolejności informacji na temat kobiet niepełnosprawnych ruchowo dostarcza telewizja (67,7%). Treści realizowane w toku zajęć edukacyjnych w uczelni stanowią źródło wiedzy dla połowy badanych. Uczestnictwo w zajęciach, w czasie których podejmowana jest problematyka z omawianego zakresu pozwalają na pozyskiwanie nowych informacji, systematyzację już posiadanych, ale i na głębszą refleksję. Studentki deklarowały również, że problematyka zajęć była inspiracją do dalszych dociekań naukowych i zachęcała do sięgania po literaturę w znaczny sposób poszerzającą ich wiedzę. Deklarację taką złożyła co trzecia respondentka. Dla 25,8% ankietowanych kontakty z samymi osobami niepełnosprawnymi są bezpośrednią skarbnicą zarówno wiedzy, jak i posiadanych w tym zakresie doświadczeń. Na ostatnim, choć sadzę, iż dość wysokim, miejscu jest rodzina wskazana jako źródło wiedzy i płaszczyzna kształtowania postaw wobec osób z niepełnosprawnością. To w rodzinie dzieci i młodzież uzyskują wzory do naśladowania, stanowiące pod-

łoże ich postaw wobec osób z niepełnosprawnością¹⁰. Dla ankietowanych mężczyzn główne źródła wiedzy stanowią programy telewizyjne (66,7%), Internet (i tu odsetek mężczyzn jest niższy – 56,7%, ponieważ aż 74,2% kobiet złożyło taką deklarację) oraz zajęcia edukacyjne na różnych szczeblach kształcenia. W dalszej kolejności ankietowani mężczyźni wskazywali literaturę (26,7%), rodzinę (26,7%) i kontakty z osobami niepełnosprawnymi (16,7%) jako główne źródła pochodzenia wiedzy. Uzyskane wyniki wydają się pozostawać w zgodzie z aktualnymi tendencjami w funkcjonowaniu współczesnego człowieka i jego działalnością poznawczą. Media, wskazywane jako źródła wiedzy o osobach niepełnosprawnych i ich życiu, w obecnym wymiarze światowych tendencji w omawianym zakresie nie wydają się zaskakujące.

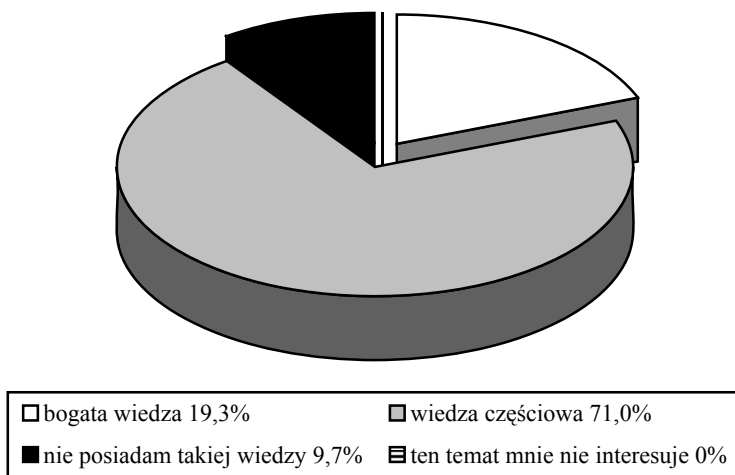
Wykres 2. Źródła informacji o osobach niepełnosprawnych. Źródło: Badania własne.

Graph 2. Sources of information about persons with disabilities. Source: Author's research.

W nawiązaniu do wcześniejszego pytania dotyczącego źródeł, z jakich pochodzą informacje o osobach niepełnosprawnych w prowadzonym badaniu poproszono respondentki o ocenę własnego stanu wiedzy dotyczącej problematyki funkcjonowania osób niepełnosprawnych. Największą grupę stanowią studentki oceniające stan swojej wiedzy jako częściowy (71,0%), co piąta z nich uznała, że posiada bogatą wiedzę z tego zakresu, natomiast 9,7% przyznało, że wcale nie posiada wiedzy z omawianego obszaru. Ankietowani mężczyźni zdecydowanie odmiennie sytuowali swoje wypowiedzi. Udzielane odpowiedzi rozłożyły

¹⁰ A. Soroka-Fedorczuk, *Osoby niepełnosprawne w opiniach dzieci*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.

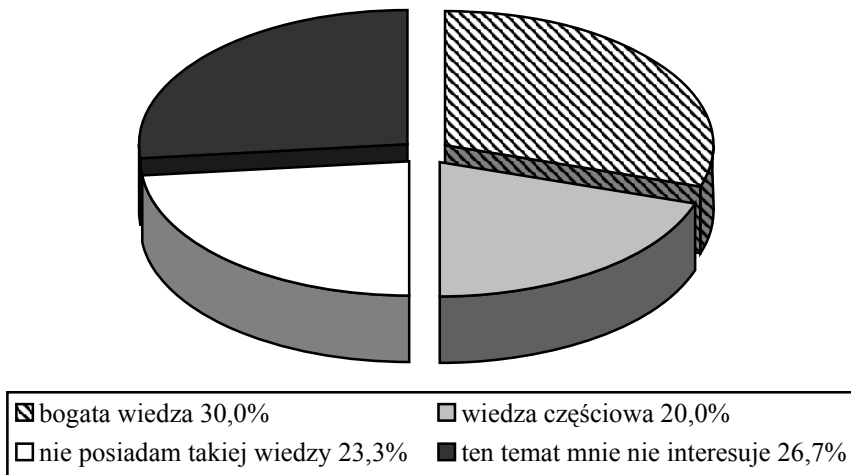
się prawie równomiernie pomiędzy sugerowanymi odpowiedziami i zdecydowanie różniły się od wypowiedzi kobiet. Co trzeci mężczyzna (wśród kobiet co piąta) deklaruje posiadanie bogatej wiedzy w obszarze problematyki niepełnosprawności (30,0%), natomiast co piąty uznał, iż jego wiedza ma charakter częściowy. Aż 1/4 studentów nie posiada w ogóle wiedzy z tego zakresu, a 26,7% respondentów przyznało, że problem ten znajduje się poza obszarem ich zainteresowań.

Wykres 3. Ocena stanu wiedzy o problematyce związanej z niepełnosprawnością u studentek na kierunku Pielęgniarstwo. Źródło: Badania własne.

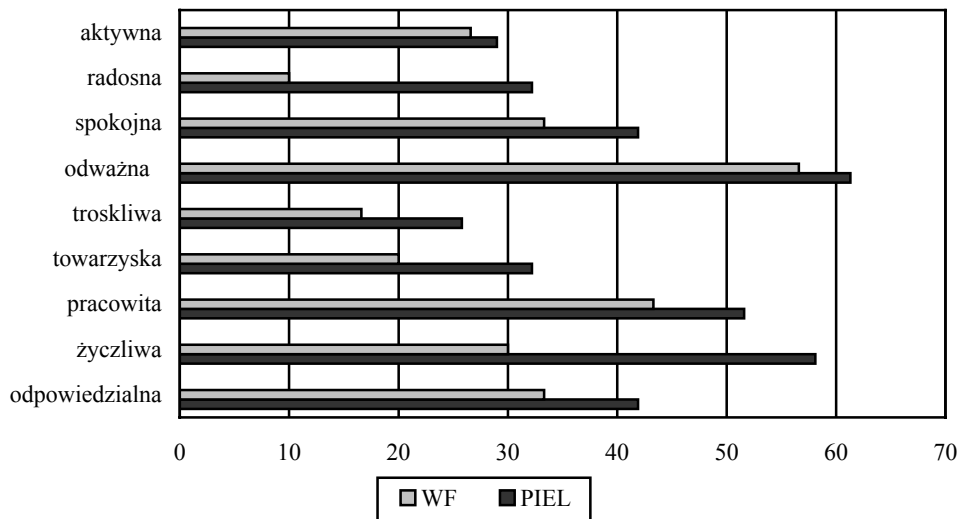
Graph 3. Assessment of the state of knowledge connected with disabilities of students of Nursing. Source: Author's research.

W podejmowanych badaniach próbowałam ustalić również typowe cechy, z którymi utożsamiane są kobiety niepełnosprawne. Pytanie dotyczące cech, z jakimi respondenci utożsamiają kobiety niepełnosprawne ruchowo zawierało cechy pozytywne oraz cechy negatywne. Na pierwszym miejscu wśród cech przypisywanych kobiecie niepełnosprawnej znajduje się odwaga. Aż 61,3% badanych kobiet i 56,7% mężczyzn uznało, iż kobiety z niepełnosprawnością ruchową są przede wszystkim odważne. Są one także postrzegane jako życzliwe (58,1%) i pracowite (51,6% kobiet i 43,3% mężczyzn). Sądzę, że kobiety te utożsamiane są z pracowitością, ponieważ wiele z nich pracuje zawodowo, jednocześnie bardzo często wypełniają rolę matki i żony, a stereotypowy podział obowiązków domowych przyjęty tradycyjnie i zwyczajowo w naszym kraju, takich jak: prowadzenie domu i wychowywanie dzieci przypisuje się właśnie kobiecie jako piastunce ogniska domowego.

Wykres 4. Ocena stanu wiedzy o problematyce związanej z niepełnosprawnością u studentów na kierunku Wychowanie fizyczne. Źródło: Badania własne.

Graph 4. Assessment of the state of knowledge connected with disabilities of students of Physical Education. Source: Author's research.

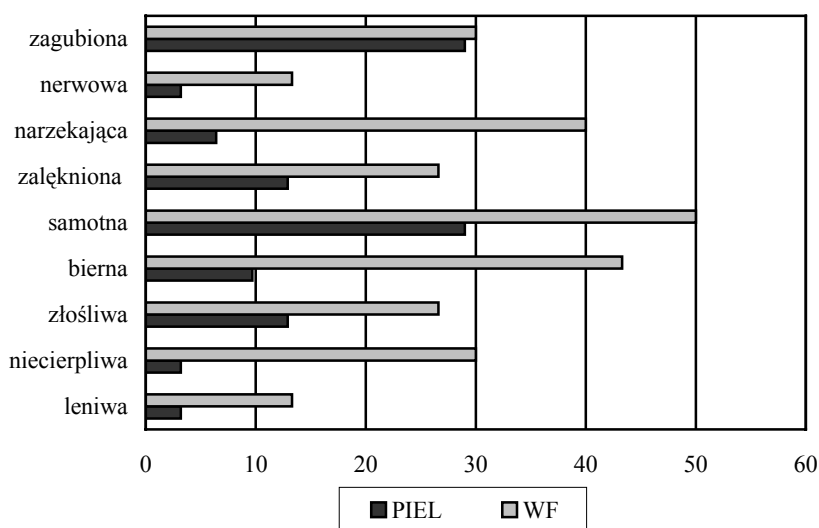

Wykres 5. Cechy pozytywne utożsamiane z kobietą niepełnosprawną ruchowo. Źródło: Badania własne.

Graph 5. Positive traits attributed to women with physical disabilities. Source: Author's research.

Kobiety z niepełnosprawnością ruchową postrzegane są przez co trzecią ankietowaną jako radosne i towarzyskie. W dalszej kolejności co trzeci mężczyzna uznał natomiast, że kobiety niepełnosprawne są odpowiedzialne i spokojne (po 33,3%) oraz aktywne (26,7%).

W prezentowanej powyżej części przedstawiłam analizę uzyskanego materiału dotyczącą cech pozytywnych. Wśród cech negatywnych u kobiet niepełnosprawnych ruchowo wskazywano, iż spostrzegane są one przez respondentki jako zagubione i samotne (29%). Pierwsza z cech odnoszona była w szczególności do niepełnosprawności nabytej, swoje doświadczenia odnosiły do kontaktów z tymi kobietami na oddziałach szpitalnych, często w czasie, kiedy często były one jeszcze w szoku, zupełnie niepokodzone z utratą sprawności i świadomością diametralnej zmiany swojego życia. Samotność natomiast wyjaśniały jako cechę przypisywaną poprzez fakt izolowania się tych kobiet od bliskich i czasowe odrzucanie ich. Spostrzegane są one również jako zaleźnione i złośliwe (po 12,9%). Kobiety te uznano jako bierne (9,7%) i narzekające (6,4%). Kolejne cechy wynikają – jak deklarowały badane studentki – z roszczeniowej i wyczekującej postawy przejawianej wobec bliskich i personelu medycznego. Warto zwrócić uwagę, iż najwyższe z wskazań cech negatywnych dokonanych przez studentki Pielęgniarstwa nie przekraczały 30%.

Wykres 6. Cechy negatywne utożsamiane z kobietą niepełnosprawną ruchowo. Źródło: Badania własne.

Graph 6. Negative traits attributed to women with physical disabilities. Source: Author's research.

Zdaniem studentów Wychowania fizycznego główną cechą negatywną, utożsamianą jako właściwość charakteryzująca kobiety niepełnosprawne ruchowo tak, jak we wskazaniach studentek Pielęgniarstwa – także na pierwszym miejscu – jest samotność. Różnica polega jednak na skali szacowanych cech, które w przypadku wyborów męskich przybierają na sile. Samotność jako cechę kobiet niepełnosprawnych wskazała dokładnie połowa (50,0%) mężczyźn. W dalszej kolejności ankietowani wskazali, że kobiety niepełnosprawne są bierne (43,3%), narzekające (40,0%) oraz niecierpliwe (30,0%). Studenci uznali

także, iż co czwarta z tych kobiet jest złośliwa (26,7%), ale i zależniona (26,7%).

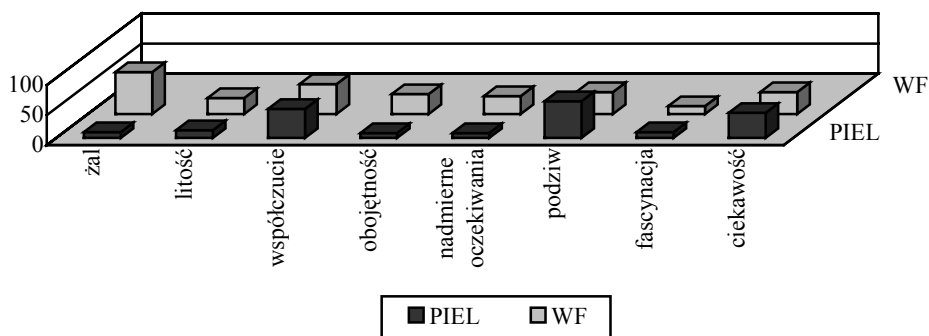
W konkluzji odnoszącej się do tego wycinka badań nietrudno stwierdzić, iż wśród respondentów mężczyźni są bardziej krytyczni i wymagający wobec niepełnosprawnych kobiet. Są dalecy od zauważania i przypisywania im pozytywnych cech. Ich uwaga skoncentrowana była raczej na alternatywach o zabarwieniu negatywnym, z których wiele wynika raczej ze stereotypowego podejścia i postaw przyjmowanych wobec ludzi niepełnosprawnych w ogóle. Wypowiedzi udzielane w tej kategorii pytań okazały się zatem w wysokim stopniu zależne od płci respondentów.

W przeprowadzonych badaniach próbowałam również ustalić, jakie uczucia wzbudzają w badanych kobiety niepełnosprawne ruchowo. Wypowiedzi udzielane w tej kategorii okazały się zróżnicowane u kobiet i mężczyzn. Wśród ankietowanych kobiet bardzo wysoką lokatę zajął podziw (61,3%), jaki wzbudza determinacja życiowa tych kobiet. Kolejnym uczuciem towarzyszącym badanym studentkom w relacjach z tą grupą jest współczucie (48,4%). Nie jest to pożądane w przypadku przyszłych pielęgniarek, ponieważ, według literatury i wcześniejszych badań nad postawami wobec osób niepełnosprawnych¹¹, litość i współczucie to najmniej pożądane uczucia, jakich niepełnosprawni oczekują od społeczeństwa. Chociaż należy przyznać, że badane wskazały właśnie, że kobiety niepełnosprawne wzbudzają w nich litość (12,9%) oraz żal (9,7%). Niepełnosprawność wzbudza też ciekawość (41,9%), najczęściej wstydzimy się jej, ponieważ w toku wychowania wpajane jest nam przekonanie, że nie powinniśmy przyglądać się „inności”, a szczególnie, gdy „innością” jest niepełnosprawność. Respondentki deklarowały, że przyglądają się niepełnosprawności również dlatego, że wzbudza w nich fascynację (9,7%). Z kolei 8,1% z nich przyznało, że kobiety te przejawiają postawę nadmiernych oczekiwań wobec społeczeństwa z uwagi na ograniczoną czy niepełną sprawność. Taka sama liczba badanych wskazała, że wobec kobiet niepełnosprawnych doznaje uczucia obojętności. Uważam, że nie jest to zadowalające, biorąc pod uwagę kierunek studiów.

W percepcji mężczyzn widok kobiety niepełnosprawnej ruchowo na pierwszym miejscu wzbudza uczucie żalu, i jest to wskazanie zdecydowanej większości, ponieważ odpowiedziało tak aż 70,0% ankietowanych. Zaskakujące może wydać się w pierwszym odczuciu, że u studentek pielęgniarstwa tylko u co dziesiątej pojawiło się uczucie żalu. Jednak po głębszej analizie wskazanie takie przestaje być zaskakujące, ponieważ jest to uczucie, którego osoby chore i niepełnosprawne oczekują najmniej. Wykonywanie pracy pielęgniarki wymaga niesienia pomocy, udzielania wsparcia i naukę radzenia sobie z sytuacją częściowej lub całkowitej utraty sprawności. Aż połowie z ankietowanych męż-

¹¹ H. Larkowa, *Człowiek niepełnosprawny: problemy psychologiczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1987; M. Chodkowska, *Kobieta niepełnosprawna: socjopedagogiczne problemy postaw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1993.

czyzn towarzyszy uczucie współczucia. U ponad co trzeciego (36,7%) mężczyzny występuje z jednej strony podziw dla niepełnosprawnej kobiety, a z drugiej ciekawość jej odmienności i wynikającego z niej zupełnie innego – trudniejszego – sposobu wypełniania ról społecznych.

Wykres 7. Uczucia kierowane wobec kobiet niepełnosprawnych. Źródło: Badania własne.
Graph 7. Feelings towards women with physical disabilities. Source: Author's research.

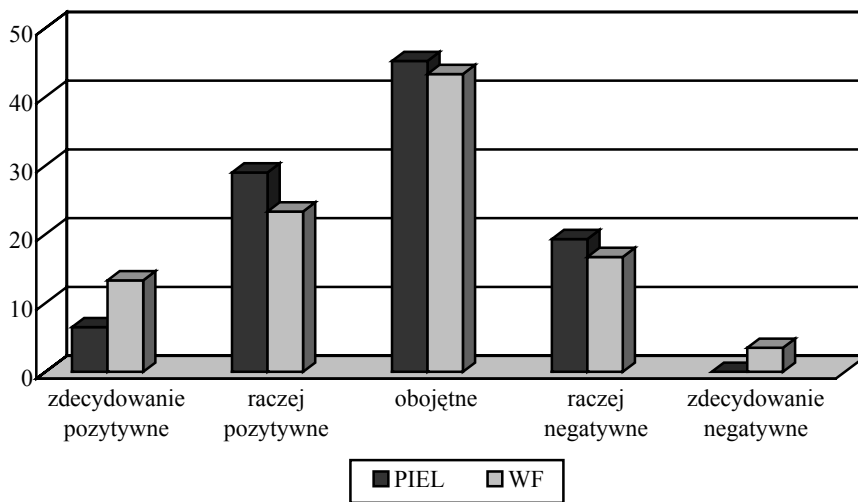
W badaniu zwróciłam się z prośbą o ocenę zachodzących zmian dotyczących jakości funkcjonowania osób niepełnosprawnych ruchowo. Zaledwie 12,9% ankietowanych studentek uznało, że zmiany, których w ostatnim czasie jesteśmy świadkami umożliwiają już niepełnosprawnym zupełnie swobodne funkcjonowanie. Zaś zdecydowana większość badanych (71,0%) jest przekonana, że zmiany te umożliwiają osobom niepełnosprawnym funkcjonowanie zaledwie w podstawowym zakresie. Co dziesiąta ankietowana stwierdziła, że zmiany te nie uwzględniają potrzeb omawianej kategorii osób, a 6,4% badanych w ogóle ich nie dostrzega. W tej kwestii mężczyźni wydają się zdecydowanie bardziej optymistycznie nastawieni wobec zmian dokonujących się w zakresie poprawy jakości życia i funkcjonowania osób niepełnosprawnych. Aż 73,4% z nich uważa, iż takie zmiany już zaszły, w tym 43,4% stwierdziło, że zmiany te umożliwiają osobom niepełnosprawnym zupełnie swobodne funkcjonowanie. Nie ukrywam, że tak wysokie wskazanie tej odpowiedzi wydaje się dość zaskakujące. Wydaje mi się, iż bardzo sprawni fizycznie studenci Wychowania fizycznego ocenili tu rzeczywistość bardziej z perspektywy własnego funkcjonowania niż funkcjonowania osób niepełnosprawnych. Tylko 13,3% uważa, że dokonujące się zmiany zupełnie nie uwzględniają potrzeb tych osób.

Przyjęło się sądzić, iż wyznacznikiem humanizmu danego społeczeństwa są postawy społeczeństwa prezentowane wobec osób niepełnosprawnych. Należy uznać, że mimo zdecydowanej przewagi cech wspólnych niż odmiennych osoby niepełnosprawne rozwijają się i funkcjonują w warunkach odmiennych od osób pełnosprawnych. Różnice wynikające właśnie z niepełnosprawności (odmienność wyglądu oraz specyficzny sposób funkcjonowania) sprawiają, iż niepełno-

sprawni są postrzegani jako jednostki mimo wszystko różniące się od zdrowej i sprawnej części społeczeństwa. Określone reakcje społeczne wywoływane są przez spostrzegane odchylenia od ogólnie przyjętej normy, odnoszą się do ograniczenia sprawności, dysfunkcji i defektów, które wyrażają się poprzez:

1. Powstawanie stereotypów na temat osób z niepełnosprawnością;
2. Stygmatyzowanie osób posiadających określoną cechę niezgodną z normą;
3. Postawy wobec tych osób¹².

Podjmując rozważania nad współcześnie prezentowanymi postawami wobec osób niepełnosprawnych za punkt wyjścia przyjęłam, iż najbardziej właściwym ich określeniem jest propozycja Kazimierza Pospiszyla wyjaśniająca, iż jest to „[...] określenie związku emocjonalnego, jaki zachodzi pomiędzy danym człowiekiem a osobami i przedmiotami z jego otoczenia”¹³. W przypadku odniesienia ich do osób niepełnosprawnych na plan pierwszy wysuwa się akceptacja i tolerancja przejawiana we wzajemnych relacjach. Postawa pomimo tego, że przejawia się w różnych zachowaniach, nadaje im pewną cechę wspólną, jaką jest określony stosunek do danej osoby, przedmiotu czy sytuacji¹⁴.

Wykres 8. Ocena postaw osób pełnosprawnych wobec niepełnosprawnych. Źródło: Badania własne.

Graph 8. Assessment of the attitudes of persons without disabilities towards persons with disabilities. Source: Author's research.

¹² A. Ostrowska, J. Sikorska, *Syndrom niepełnosprawności w Polsce: bariery integracji*, IFiS PAN, Warszawa 1996, s. 18.

¹³ K. Pospiszyl, *Psychologiczna analiza wadliwych postaw młodzieży*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1973, s. 13.

¹⁴ K. Ferencz, *Źródła kształtowania się postaw wobec osób niepełnosprawnych*, [w:] G. Miłkowska, B. Olszak-Krzyżanowska (red.), *Teraźniejszość i przyszłość osób niepełnosprawnych w kontekście społecznych zmian*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 98.

W przeprowadzonym badaniu zaledwie 6,5% ankietowanych uważa, że społeczeństwo przejawia zdecydowanie pozytywne postawy, raczej pozytywnie postawy te ocenia co trzecia ankietowana osoba, natomiast niemal co piąta (19,3%) jest przekonana, że są to postawy raczej negatywne. Żadna z badanych studentek nie określiła postaw jako zdecydowanie negatywnych. Analizując zebrany materiał można pokusić się o stwierdzenie, iż w tym zakresie odpowiedzi udzielane przez respondentów były najbardziej do siebie zbliżone, a ich płęć nie okazała się czynnikiem determinującym wypowiedzi.

W podsumowaniu kilka słów konkluzji końcowych

Podjęte w artykule rozważania stanowią próbę egzemplifikacji pomijania płci w odniesieniu do osób niepełnosprawnych. Osoby te traktowane są w sposób globalny z pomijaniem różnicy wynikającej właśnie z tej kategorii. Mam świadomość, iż podjęte zagadnienie nie stanowi tu wyczerpującego opracowania, co nie było zamierzeniem artykułu. Jest raczej próbą prezentacji wyników badań i zwrócenia uwagi Czytelnika na problem społecznej percepcji kobiet niepełnosprawnych oraz globalnego ich traktowania podczas omawiania zagadnień związanych z ich funkcjonowaniem społecznym. Kobiety niepełnosprawne akcentują podwójną dyskryminację wynikającą zarówno z niepełnosprawności, jak i płci. Zwraca się uwagę, iż źródłem i przyczyną aktualnej pozycji i sytuacji życiowej kobiet są błędy w procesie socjalizacji w okresie dzieciństwa i dorastania. W okresie tym jednostka zdobywa bowiem wiedzę, umiejętności i cechy umożliwiające jej funkcjonowanie społeczne. Wpływają one na proces kształtowania się cech osobowości, systemu potrzeb i wartości oraz wzorów ról i zachowań akceptowanych i aprobowanych społecznie¹⁵. Zmiana nastawienia społecznego oraz sposobu myślenia o osobach – a szczególnie kobietach niepełnosprawnych – stanowi zadanie bardzo trudne, jestem tym samym przekonana, że można i należy podejmować działania zmierzające do zmiany negatywnego wizerunku kobiety niepełnosprawnej dość powszechnie panującego w naszym społeczeństwie.

W wyniku przeprowadzonych badań nasuwa się kilka wniosków. Kwestią podstawową jest konieczność zwrócenia uwagi na społeczną percepcję kobiet niepełnosprawnych ruchowo. Sądy na ich temat w dużej mierze stanowią wynik stereotypów i uprzedzeń, ponieważ osoby, które je wydają bardzo często nie znają takich kobiet i nigdy nie wchodziły z nimi w jakiegokolwiek relacje, a wiedza na ich temat pochodzi z różnych źródeł i przez samych respondentów różna jest jej ocena, nawet w subiektywnym odczuciu. Akceptacja i postawy przyjmowane wobec kobiet niepełnosprawnych pozwalają na dokonywanie pewnych

¹⁵ A. Firkowska-Mankiewicz, *Czy tak samo wychowujemy dziewczęta i chłopców?*, [w:] A. Titkow, H. Domański (red.), *Co to znaczy być kobietą w Polsce*, PAN IFiS, Warszawa 1995, s. 41.

uogólnień, jednak są tylko deklaracjami złożonymi przez respondentów. Interesująca okazała się kwestia związana z nazwaniem uczuć, jakie wzbudzają w nich osoby z niepełnosprawnością oraz cechami, z jakimi są one utożsamiane. Perspektywa tych ocen została wyraźnie zdeterminowana płcią oraz kierunkiem studiów respondentów odzwierciedlając tym samym ich specyfikę.

Bibliografia

- Chodkowska M., *Antyczne korzenie współczesnych stereotypów*, [w:] A. Bujnowska, J. Szadura (red.), *Stereotypy – walka z wiatrakami?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Chodkowska M., *Kobieta niepełnosprawna: socjopedagogiczne problemy postaw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1993.
- Czapka E., *Stereotypy w badaniach socjologicznych*, [w:] A. Bujnowska, J. Szadura (red.), *Stereotypy – walka z wiatrakami?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Ferenz K., *Źródła kształtowania się postaw wobec osób niepełnosprawnych*, [w:] G. Miłkowska, B. Olszak-Krzyżanowska (red.), *Teraźniejszość i przyszłość osób niepełnosprawnych w kontekście społecznych zmian*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Firkowska-Mankiewicz A., *Czy tak samo wychowujemy dziewczęta i chłopców?*, [w:] A. Titkow, H. Domański (red.), *Co to znaczy być kobietą w Polsce*, PAN IFiS, Warszawa 1995.
- Flatow-Kaleta E., *Predyspozycja czy predestynacja? Stereotypy płci i rola szkoły w kontekście rozważań o zdrowiu*, [w:] L. Kopiciewicz, E. Zierkiewicz (red.), *Koniec mitu niewinności? Płeć i seksualność w socjalizacji i edukacji*, Wydawnictwo Psychologii i Kultury ENETEIA, Warszawa 2009.
- Górnicka-Zdziech I., Kobiecość to..., http://www.deon.pl/inteligentne-zycie/ona-i-on/art_93,kobiecosc-to-.html, [dostęp: 17.02.2015].
- Gromkowska-Melosik A., *Pedagogika rodzaju (gender)*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji*, t. 4, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2010.
- <http://www.bunkier.art.pl/kbs/pokaz/261> [dostęp: 10.04.2016].
- <http://www.domotwarty.org.pl/20.html> [dostęp: 10.04.2016].
- <http://www.onepl.org.pl> [dostęp: 10.04.2016].
- <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=153>, [dostęp: 05.05.2015].
- Kusiak A., *O historii kobiet*, [w:] E. Pakszys, D. Sobczyńska (red.), *Humanistyka i płeć. Kobiety w poznaniu naukowym wczoraj i dziś*, t. II, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1997.
- Larkowa H., *Człowiek niepełnosprawny: problemy psychologiczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1987.
- Lott B., Maluso D., *Społeczne uczenie się męskości i kobiecości*, [w:] B. Wojciszke (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmiennie spojrzenia na różnice*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Mała encyklopedia medycyny*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1990.
- Miluska J., *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 1996.

- Ostrowska A., Sikorska J., *Syndrom niepełnosprawności w Polsce: bariery integracji*, IFiS PAN, Warszawa 1996.
- Pospiszyl K., *Psychologiczna analiza wadliwych postaw młodzieży*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1973.
- Renzetti C.M., Curran D.J., *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Rudek I., *Funkcjonowanie społeczne osób niepełnosprawnych*, [w:] B. Orłowska, P. Prufer (red.), *Edukacja i niepełnosprawność w wyobraźni socjopedagogicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWSZ, Gorzów Wielkopolski 2013.
- Rudek I., *Kobieta niepełnosprawna – predestynacja czy transformacja funkcjonowania społecznego?*, [w:] B. Orłowska, P. Prufer (red.), *Globalno-lokalne wyzwania uczeni wyższych związane z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo Naukowe PWSZ, Gorzów Wielkopolski, 2012.
- Rudek I., *Media w kreowaniu wizerunku osób z niepełnosprawnością. Szczególna rola telewizji*, [w:] I. Chrzanowska, B. Jachimczak, D. Podgórska-Jachnik (red.), *Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu*, t. 4, Wydawnictwo Naukowe WSP, Łódź 2011.
- Rudek I., *Niepełnosprawni – wizerunek kreowany przez media*, [w:] M. Szymańska (red.), *Edukacja dla potrzeb rynku pracy – realia, możliwości, perspektywy*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2011.
- Soroka-Fedorczuk A., *Osoby niepełnosprawne w opiniach dzieci*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Sowa J., *Pedagogika specjalna w zarysie*, Wydawnictwo „Fosze”, Rzeszów 1999.
- Sygut T., *Na wózku mogę wszystko*, Przegląd, wydanie 50/2003: <http://www.przegladygodnik.pl/pl/arttykul/na-wozku-moge-wszystko>: [dostęp: 24.02. 2014].
- Zimbardo Ph., *Psychologia i życie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Zrałek M., *Bariery życiowe niepełnosprawnych ze szczególnym uwzględnieniem barier architektonicznych*, [w:] L. Frąckiewicz (red.), *Niepełnosprawni w środowisku społecznym*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 1999.

